

УДК.091.3-051:78]:316.454.52-053.6

Лавриш І. М.

Творча місія вчителя музичного мистецтва як пріоритетна сфера спілкування у підлітковому середовищі

Творча місія вчителя розглядається як участь у гармонійному вихованні підлітків, наближаючи їх до досконалості, до краси та гармонії. У статті обґрунтовано, що творча місія вчителя полягає в тому, щоб активізувати розумову, емоційну творчу діяльність підлітків, навчити їх аналізувати музичні твори, сприяти розширенню їхнього культурологічного досвіду, створювати умови для естетичного розвитку в умовах навчальної та позанавчальної діяльності.

Ключові слова: підліткове середовище; музичне мислення підлітків; музичний образ; психолого-педагогічні освітні координати; емоційно-психологічна амплітуда.

Процеси докорінної зміни в освітянському просторі сьогодення створюють сприятливе підґрунтя для формування загальнолюдських цінностей у підлітковому середовищі. Найважливішим у цьому процесі є те, що синтез форм і видів мистецької освіти та особистісних потреб підлітків має бути показником змістовної урочної та позакласної роботи. Помітне місце у цьому процесі повинна зайняти саме музика, провідником якої є вчитель музичного мистецтва. Від рівня його професійної культури, особистісного творчого потенціалу певною мірою залежить виховуючий вплив на підліткове середовище. Саме тут знаходиться те животворне інтелектуально-почуттєве начало, яке безпосередньо формує внутрішній світ особистості.

Творчість має кожним вчителем розглядатися як місія, як покликання, як постійна участь у формуванні найвищих гуманістичних ідеалів – так завжди було, і так, певне, буде, доки існує мистецтво музики. Загалом у ньому є певні універсальні закономірності, які пульсують в унісон із швидкоплинним життям. Світ музики постійно перебуває у динаміці: тому що все найбільш людське в підлітковому середовищі виявляє себе через творчість. Нині ми є свідками якраз того відрадного явища, коли нові музичні хвилі вибухнули свіжими лавами талантів і ці таланти мають приголомшити своєю оригінальністю, художньо-естетичним новаторством. Шлях розвитку у сучасному музичному мистецтві буде природнішим, якщо він йтиме як продовження та вдосконалення діалогічності свідомостей, розуміння «іншого» як самого себе, вміння злитися з ним, жити його переживаннями, які за визначенням О. Олексюк, є «емпатійними процесами, пов'язаними із співтворчістю» [4].

Наукова та методична думка ряду дослідників спрямована на поглиблену підготовку вчителів музичного мистецтва у виробленні навичок творчої особистості, художнього доробку з точки зору естетичної та мистецтвознавчої інтерпретації (С. Горбенко, А. Козир, О. Комаровська, А. Кузьмінський, Т. Левшенко, Г. Нагорна, Г. Падалка, Є. Цимбалюк, О. Щолокова та ін.). Це створює реальні передумови для формування творчої місії вчителя музичного мистецтва у підлітковому середовищі з метою обговорення проблем багатогранності музичного світу.

Палітра творчої місії вчителя музичного мистецтва має велике розмаїття педагогічних методик, які опосередковані культурологічними знаннями, власними духовними пошуками. Це дає змогу розширювати емоційно-психологічну амплітуду у підлітковому середовищі. Не останню роль у цьому відіграють і психологічно-педагогічні координати вчителя: він має бути урівноваженим і емоційно-стабільним у спілкуванні із підлітками, цілісно і невимушено почувати себе, мислити, думати, залучаючи до свого досвіду і аналогічний досвід підлітків. Висловлені тут міркування відображені у працях науковців (Л. Кондрацька, О. Олійник, Г. Падалка, Г. Побережна, О. Ростовський, О. Шевнюк, О.Щолокова та ін.).

Морально-психологічні та соціально-філософські аспекти зазначених вище координат і сформували ту актуальну проблематику, яка поставила перед вчителем музичного мистецтва педагогічні запити та завдання.

Аналіз наукових концепцій свідчить про значущість цієї проблеми і дає змогу простежити еволюцію творчої місії вчителя як пріоритетну сферу спілкування у підлітковому середовищі. Цінність цього розвитку полягає у проголошенні нового культурно-освітнього простору, який має бути сконцентрований на умовах формування основ духовної культури підлітків.

Ця думка розкривається у працях О. Комаровської, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Сухомлинської, Л. Надирової, О. Щолокової та ін. Так, О. Олексюк стверджує, що у духовному утворенні взаємодіють процеси, які забезпечують здатність до емоційно-ціннісного світопереживання, потребу осягати істину та створювати творчий стиль власного життя і діяльності [4].

Стрімка урбанізація, що спостерігається останнім часом, призвела до руйнації естетичних резервів підлітків. Саме тому творча місія вчителя музичного мистецтва полягає у тому, аби позитивно впливати на духовне начало у сфері спілкування з ними. Допомогти їм у цьому непростому, суперечливому процесі інтелектуального зростання може гармонійне педагогічне керування. Творчий вчитель впливає на вихованців, на весь спектр якості сформованого внутрішнього світу підлітків у цілому. Проте і власний багаторічний досвід педагогічної роботи, і думки вчених, дослідників переконують, що підлітки отримують у школі певну кількість знань, набувають грамотності, розуму, але часто не отримують «освіченості душі» основними «конструкціями» якої є гуманізм, добро, милосердя. І розум і доброта повинні працювати на спільну правильність, вірну спрямованість, зазначає А. Коньков [3]. Духовне сховище підлітків, продовжує він, нагадує певні береги, а від цих берегів канали ведуть до різних людей, розум яких накопичував у собі високу освіченість, створював власну досконалість. Тому є підстави стверджувати, що одним із складових творчої місії вчителя музичного мистецтва є послідовне формування у підлітків духовної свідомості, осягання ними світу музичних цінностей, що надалі сприятиме пробудженню емоційності і чутливості.

Здавна це добре відомі істини, але в ідеалі вони мають для підліткового середовища життєву значущість, яка відіграє виняткову роль у становленні душі, у гартуванні духу, у закладенні моральних засад. Такі нові щаблі пізнання життя мають знаходити вчителі музичного мистецтва сьогодні, враховуючи реалії сучасності та їхнє осмислення у буттєвому масштабі.

Особливого значення ці ідеали набувають нині, коли життя потребує конструктивних рішень щодо ефективної системи естетичного навчання і виховання, визначення взаємостосунків особистості, культури і Всесвіту, проектування духовно-культурного простору на теренах мистецької освіти. І чим глибшим стає естетичне сприйняття світу, тим більшим стає інтерес у підлітків до свого внутрішнього «Я». Від якості діапазону їхніх естетичних ідеалів, смаків, орієнтацій, почуттів вирішальною мірою залежатимуть перспективи подальшого спілкування з вчителем музичного мистецтва. Це складне взаємовідношення, яке постійно проходить шлях становлення і розвитку обопільних стосунків. Фактично підлітки ведуть двошарове життя – реальне і те, котре актуально переживають у духовному світі [4]. У такому разі вони поступово починають відчувати на собі найтонші відтінки власної душі: це і просторовість, і природність, і податливість на добро, оскільки у кожного з них є певні життєві накопичення; треба тільки мати волю, зір, слух, аби їх осягнути.

К. Ушинський [5] називав підлітковий період вирішальним у житті людини, коли остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проекція головних напрямів пошуку самореалізації. На думку М. Забродського [2] підлітковий вік – це «ранок життя», що забезпечує творчу продуктивність, імовірність якомога більшої самореалізації впродовж подальшого життєвого шляху. Але тут необхідне одне уточнення. Поняття життєвого шляху в нашому дослідженні вбирає в себе ту вагому частину мистецького досвіду підлітків, який є найвищою чи найяскравішою формою творчої самореалізації особистості.

Поряд з такими факторами як пізнання, чуттєвість, емоційність, що впливають на життєдіяльність підлітків, важлива роль відводиться художній творчості, яка виконує різноманітні завдання. Серед них музика є найвагомим чинником, оскільки вона спрямовує уважність підлітків до емоційно-змістових відтінків музичних творів, музичних понять, цілісного сприймання музичних образів. Музика, як живий організм, чутливий до потреб її слухачів, володіє творчою насолодою, коли кожен звук відкриває підлітковій аудиторії глибокий, інколи гіпнотичний зміст. Особливості опанування музичним мистецтвом у підлітковому середовищі пов'язані з його світосприйняттям, коливаннями всередині певного, вже виробленого стилю вслуховування у мелодійність творів, що відгукуються на рух сюжету, характер теми, різні форми музичного розвитку.

Можливо й не відразу підлітки стануть легко знаходити запропоновані вчителем музичні твори, – духовне єство підкаже, чим цікавитись насамперед, оскільки воно у кожному з них має свою якісну особливість. На думку Т. Панасенко, сприйняття музичних творів підлітками потребує напруженої творчої роботи, поєднання емоційного і раціонального начала – «серця й розуму», іншими словами – музичного мислення. Це допомагає підліткам відчувати вищі цінності – поринути у духовний світ філософських проблем, що згодом спрацьовує як специфічне вивільнення психічної напруги через компенсаційні творчі механізми.

Музичне мислення підлітків може виступити важливим чинником подолання негативних елементів сучасної культури, які, на жаль, мають місце у суспільстві, якщо мова йде про створення гармонійного середовища людського повсякденного існування. Тому важливе значення у даній ситуації набуватиме система заходів та способів, форм і методів, які застосовує вчитель музичного мистецтва, спрямованих на культивування такого різновиду мислення у підлітків.

Найбільш оптимальними для формування музичного мислення підлітків, зазначає О. Верещак [1], є групова і колективна форма навчання, що дає змогу створити умови для особистої взаємодії, розширити мотиви самовдосконалення. Стосовно методики вивчення музичного твору можна констатувати, що прослуховування або прочитання його ведеться у напрямку «від змісту до форми». З цим ми можемо погодитись, оскільки зміст твору може співвідноситися з культурою певного соціуму, у якому перебувають підлітки, а саме – з існуючими уявленнями про добро або зло. Добро ототожнюється з Прекрасним, зло, у свою чергу, відображується певною музичною лексикою. Отже, можна спостерігати певну відповідність музичних образів при прослуховуванні матеріалу, які позначають духовну сферу, складають гармонію зовнішнього та внутрішнього як сприйняття істини.

Вибір музичного матеріалу зумовлюється тим, що етичною позицією в обраних творах можуть бути фундаментальні та опозиційні поняття людської моральності. Особлива чіткість морально-етичних критеріїв не тільки обумовлює поділ діючих музичних образів на позитивні та негативні, але й детермінує певну статичність музичного твору, яка становить стереотипність.

Найсуттєвіше щодо природи ключових образів у музичному творі полягає у тому, що незалежно, чи взяті вони із сфери понять узагальнених, а чи з предметної, буденної конкретики, – але кожен для митця, у даному випадку – композитора, входить до кола найдорожчих його мистецьких творинь. Саме ключові образи значною мірою створюють і підтримують ту стабільність змісту музичного твору, яка становить одну з головних можливостей засвідчити ціннісний вимір життєвого підсумку, що слугує композиторові як своєрідний концепт буття.

Реконструкція світорозуміння такого митця на основі цього матиме високу міру достовірності обраних ним образів. У цьому випадку вчитель музичного мистецтва має зосередити увагу підліткового середовища на структурі музичного твору таким чином, щоб всі образи були зв'язані воєдино одним загальним задумом, який бере на себе вагоме інформаційне навантаження. Це пояснюється взаємозв'язком між змістом і формою, відмінностями у розумінні ролі, яку вони відіграють як носії жанрово утворюючих

відношень. Зміст і форма – це норма способів осмислення музичних жанру і стилю, способу обміну думками вчителя і підлітків. Такі стосунки між ними можуть визначати стереотипні ознаки музичного сприйняття, а саме: індивідуальна свідомість, розуміння та аналізування музичних творів як відображення і спосіб вирішення проблем, спрямованих на естетичні уподобання підлітків.

На нашу думку, варто зупинитися окремо на поняттях жанру і стилю, оскільки до розв'язання питання їхнього співвідношення, особливо у сучасній музиці, існують два основних підходи: або жанри виділяють в рамках функціональних музичних стилів, як вид музичного твору, що характеризується єдністю конструктивного принципу, своєрідністю композиційної організації певного матеріалу, або стилі можуть розглядатися усередині жанру, і тоді змішання стилів може бути представленим, наприклад, як поліфонія слова і мелодії. При цьому, в обох напрямках розуміння категорій стилю і жанру має не тільки спільне, а й відмінне.

Жанр і стиль історично склалися в суспільстві як норми способів осмислення змісту та його викладу, способи обміну думками. У даному випадку жанр і стиль утворюють єдність наочної та інформаційної норм музичної творчості. При цьому в наочній формі жанр є конструкцією музичного твору і чинником, а стиль – формою естетично змодельованої конструкції. Проте, жанр є не тільки чинником, що створює форму, але й теоретико-пізнавальним елементом оцінювального розуміння і сприйняття світу. Окрім цього, жанр є стійкою характеристикою, а стиль – пересувний. Викладені вище підходи наголошують на взаємозв'язках жанрових і стильових характеристик: якщо музичний твір, як ціле, має досить фіксовану стійку жанрову конструкцію, то стильовій характеристиці властива деяка розмитість. Тому в музиці існує традиційне положення стосовно того, що саме жанр визначає систему композиційно-текстових форм твору та способи його членування. Науковці виходять з різних теоретичних постулатів, які лежать в основі виділення жанрових ознак різних музичних творів. (В. Лисенкова, Ю. Орлов, О. Михайличенко, С. Шип та ін.). Але, незважаючи на відмінності жанрових ознак, всіх їх об'єднує системний підхід до жанру як типового або «політипового» поняття, як до динамічної структурної моделі, детермінуючої суті обраних вчителем музичного мистецтва творів.

Процес сприймання підлітками музичних образів, зафіксованих у звукових формах, на різних рівнях художньої форми твору, включає розуміння мелодійних ознак, способів мислення підлітків (реалістичного або романтичного). Такий підхід вчителя виростає на ґрунті утвердження співчуття і любові, душевної охайності і спільної духовності. У співтворчості з автором музичного твору вчитель виступає посередником між музикою та підлітком, музикою і життям. Але підліткова пам'ять не може безкінечно насичуватися тільки тим, чому навчають на уроці музики. Відтак, педагогічне спілкування вчителя музичного мистецтва з підлітками полягає у тому, щоб використати засоби виховного впливу, з'ясувати можливості кожного у розв'язанні певного завдання, сформулювати творчий підхід, а в разі необхідності вести творчий пошук, який ґрунтується на засвоєнні підлітками основ музичного мистецтва.

Отже, не каталогізація художніх форм і засобів становить основне завдання творчої місії вчителя музичного мистецтва і кінцеву мету при прослуховуванні або вивченні музичного твору, а скрупкульозне дослідження мотиваційної сфери образу, руху сюжету, паралелізму образів, монтажний принцип компонування музичного матеріалу. При цьому пояснюється природа зчеплень, виражених повторюваністю звуків, музичних конструкцій, асоціативно-сміслових зв'язків у творенні мелодійного фону і композиції. Це є тим суттєвим, що може, на наш погляд, відкрити підліткам природу асоціативно-символічних структур музичних творів, дасть змогу усвідомити розрізнення принципів композиторського спектру. Однак, останнє наочніше і дохідливіше можуть проілюструвати вчителі музичного мистецтва в процесі не тільки навчальної, а й позакласної діяльності. Імпонує у цьому варіанті те, що сприйняття та творення обраного музичного образу підлітками може бути зумовлено індивідуальною природою мислення, яка дасть змогу розширити їхній естетичний кругозір, потребу

художньої насолоди, здатності творчого ставлення до мистецьких явищ, щоб констатувати своєрідне переломлення у підлітковій свідомості естетико-філософських та мистецьких пріоритетів.

Навчальний діалог, організований вчителем музичного мистецтва в різних варіантах на уроках-виставах, уроках-квестах, уроках-конференціях, уроках-концертах, сприяє розв'язанню завдань, пов'язаних із особливостями творчого процесу музикантів. У виборі тих чи інших варіантів організації підліткового середовища вчитель музичного мистецтва може керуватися найрізноманітнішими педагогічними мотивами – емоційно-ритмічними завданнями, логічними та художніми порівняннями, існуючими традиціями тощо. На нашу думку, шляхи знайомства із подальшим опануванням музичного твору можуть визначатися вчителем, виходячи з рівня загальної підготовленості підлітків, якості засвоєння ними певних знань і уподобань. Одним із можливих підходів до цього є аналіз за сюжетом, коли особлива увага зосереджена на витоках і особливостях образного мислення, заснованого на контрастному сприйнятті і відтворенні образів і асоціацій у музичному творі. Адже саме авторським ставленням до розуміння сюжету через текст, образи, інструментальний супровід, творче втілення та їхню єдність формується уявлення про світ музики, про його цілісність.

Одночасно зазначаємо, що звичні освітні орієнтири і творчі можливості вчителів музичного мистецтва не завжди супроводжують один одного. Хоча завдяки новим системним підходам до опанування усім спектром культурного простору творча місія вчителя музичного мистецтва дає змогу формувати свідомість підлітків, віддзеркалити деякі мистецькі явища, об'єктивно оцінити роль, місце і значення сучасних музичних творів.

Загалом музичне мистецтво вважається найбільш демократичним, але самостійно провести підліткам класифікацію і аналіз в такому мистецтві досить складно. Тому сильна незалежна особистість, а саме такою ми вбачаємо вчителя музичних дисциплін, може донести до свідомості підлітків музичний твір як культурний текст, код культурної універсалії, визначити можливі взаємодії окремих мелодійних напрямків, застосовуючи розроблену методику, яка містить соціокультурний комплекс норм, правил, цінностей і значень. Культурна складова творчої місії вчителя в цьому питанні є визначальною, тому що саме вона наділяє сенсом і мотивацією підліткове середовище, а разом вони становлять єдиний процес музично-творчої практики.

Унікальність місії вчителя музичного виховання, на нашу думку, полягає у високій мірі гармонії, коли переважає зважена внутрішня культура, порозуміння із добрими силами землі, покликаними до життя шляхетними, одухотвореними впливами дорослої особи на підліткове середовище. Тільки з урахуванням цієї постійної присутності буттєвого масштабу можна досягнути підліткову аудиторію.

Література

1. Верещак О. Основні теоретичні підходи до розвитку музичного мислення підлітків. Матеріали міжнародної теоретичної конференції. – Нові теорії. – Київ., 2002. – С. 54
2. Забродський М. Вікова психологія. Навч. посібник. – К. МАУП, 1998. – 92 с.
3. Коньков А. Арт-терапія как средство музыкального воспитания. – М.: Искусство, 2013. – 73 с.
4. Олексюк О. Формування духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навч. Посіб. / О. Олексюк, М. Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
5. Ушинський К. Вибрані пед. твори. – Рад. шк. 1983. – 488 с.

Лавриш Ірина Михайлівна – кандидат педагогічних наук, директор Будинку культури Деснянського району міста Києва (Деснянська районна в місті Києві державна адміністрація)

Lavrysh I.M.

Creative mission of musical art teacher as a priority area of communication in a teenage environment

The processes of radical change in the education today create a favorable ground for the formation of universal values in the adolescent environment. The most important thing in this process is that the synthesis

of art education forms and types joined with the personal needs of teenagers should be an indicator of meaningful classes and extracurricular work. Music itself takes the most significant place in this process by means of a teacher of musical art. The educational effect on the teenage environment depends on the level of professional culture and the personal creative potential of a teacher.

The article describes the music art teacher's creative mission as a high-priority sphere of communication in a teenagers community. The notion "creative mission" is disclosed as the permanent involvement into harmonious upbringing of teenagers, that approaches them to the understanding and acceptance of the perfection and the beauty of the art, reflects aesthetic competency and performs cognitive and professional role in teenagers' creativity development. The author defines the functions of the creative mission, namely, the stimulation of the cognitive, emotional and creative teenagers activity, facilitation of their cultural experience extension, formation of conditions for harmonious development in the system of extra curricular education.

The analysis of scientific concepts shows the significance of this problem and allows us to trace the evolution of the teacher's creative mission as a priority area of communication in the adolescent environment. The value of this development is the introduction of the new cultural and educational space, which should be focused on the basis of teenagers spiritual culture formation.

The rapid urbanization, that has been observed lately, has caused the destruction of aesthetic reserves of adolescents. That is why the creative mission of a teacher of musical art is to influence positively on the spiritual principle in the field of communication. Harmonious pedagogical management helps teenagers in this complicated, controversial process of intellectual growth. Creative teacher influences pupils' whole spectrum of formed inner world quality of teenagers.

The process of adolescents' perception of musical images recorded in sound forms, at different levels of the artistic form of the work, includes the understanding of melodic signs, the way of thinking of adolescents (realistic or romantic). In co-creation with the author of a musical composition, the teacher acts as an intermediary between music and adolescence, music and life.

Therefore, we have reason to assert that one of the components of the creative mission of the teacher of musical art is the consistent formation of the spiritual consciousness of adolescents, their comprehension of the world of musical values, which will further contribute to the awakening of emotionality and sensitivity.

Keywords: emotional and psychological amplitude; musical image; psychological and pedagogical educational coordinates; teenagers' environment; musical thinking of adolescents.

References

1. Vereshchak, O. (2002). *Osnovni teoretychni pidkhody do rozvytku muzychnoho myslennia pidlitkiv. [Basic theoretical approaches to the development of musical thinking of adolescents]*. Kyiv. 54 p. [in Ukrainian].
2. Zabrodskiy, M. (1998). *Vikova psykholohiia. [Psychology of age]*. Kyiv: MAUP. 92 p. [in Ukrainian].
3. Konkov, A. (2013). *Art-terapiya kak sredstvo muzykalnogo vospitaniya. [Art therapy as a means of musical education]*. Moscow: Iskusstvo. 73 p. [in Russian].
4. Oleksiuk, O., & Tkach, M. (eds.). (2004). *Formuvannia dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva. [Formation of the spiritual potential of the individual: the field of musical art]*. Kyiv: Znannia Ukrainy. 264 p. [in Ukrainian].
5. Ushynskiy, K. (1983). *Vybrani pedahohichni tvory. [Selected issues on education]*. Kyiv: Radianska shkola. 488 p. [in Ukrainian].

Lavrysh Iryna Mykhailivna, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Director of the Culture House of Desnianskyi District / Kyiv State Administration (Kyiv, Ukraine)